

Sodobne družbe

Združena moč in Družbena odgovornost

(povzetek str.: 173-193)

Združena moč in Družbena odgovornost

Nekateri pisci razpravljajo globaliziranosti ekonomskega življenja ter dokazujejo, da se je že začelo kazati v nezaslišanih stopnjah in da se stopnjuje. V ospredje krivcev postavljajo transnacionalne korporacije (v nadaljevanju TNC). Te povsod navzoče korporacije vidijo kot Trojanske konje, ali mogoče kot oblegalne ovne za globalni kapital. Tako kot njihova moč in vpliv so pogosto obtoženi na diktiranje bogatim in vplivnim državam. TNC so signal stabilnosti, saj prodirajo le v stabilne države, jim s tem omogočijo še večjo stabilnost, medtem, ko nestabilne in revne ignorirajo. TNC delujejo v treh kontekstih – ko delujejo same, ko delujejo v kombinaciji z močnimi narodi in ko delujejo v kontekstu novo industrializiranih držav. Delovanje TNC se najbolj odraža v kontekstih globalnega preskrbovanja.

Ključni pojem

Pojem **GSC (global supply chains)** predstavlja verige več medsebojno povezanih podjetij, katerih cilj je povezati potrošnike z najmanjšimi proizvajalci spodnjega dela te verige. Med tema dvema ekstremitetama (potrošnikom in neznatnim proizvajalcem) so vezni členi velika podjetja, skladišča, tovarne,... ki predstavljajo outsourcing (gre za ekonomski proces ekonomičnega poslovanja: iščeš poceni surovino in delovno silo z namenom, da na trgu lažje konkuriraš oziroma učinkoviteje zadovoljuješ potrebe potrošnika). Pridelava hrane je tak tipične primer: pomaranče/banane iz južnih držav se izvažajo v severnejše, kjer pridelava take hrane ni mogoča oziroma bi stala več.

Posledice TNC-ij

TNC ustvarjajo različne **pozitivne in negativne** družbene posledice:

+ Pozitivne posledice so, da zagotavlja potrošnikom dobrine, sposobnosti in nove tehnologije, da države in korporacije združeno delujejo v razvijanju raziskav in tako omogočijo nižje davke, zagotavljajo delo, višji standard zdravja in varnosti.

-Negativne posledice pa so, da TNC delujejo anonimno in posledično brez odgovornosti, če pripelje do kakršnih koli zapletov. Zmanjšujejo državno suverenost in, da imajo elite preveč moči in kontrole nad drugimi.

Izvor in značilnosti TNC

Osvojitve in trgovanje sta bila gonilna sila širjenja Evropskih velesil, katere so bile velikokrat katalizator tvorbe TNC-ij. »Trgovina gre po sledi zastave« je bil moto, ki so ga prevzeli britanski imperialisti. Večinoma so bila trgovska prodiranja na začetku skromna čeprav legitimno podprta s strani države izvoznice. Vendar oblikovanje TNCjev ni bil samo evropski fenomen. S pomočjo kitajskih, japonskih in indijskih trgovcev so se razvijale po celotni južni in vzhodni Aziji. Tako kot večina kitajskih in britanskih korporacij imajo japonske korporacije tudi izvor v gigantskih trgovskih združbah imenovanih »*sogo shosa*« (Honda, Sony,...) in predstavljajo silovito ekonomsko moč, saj poleg osnovne trgovine izvajajo tudi finančne, informacijske, risk-reduction, organizacijske in pomožne storitve. Temeljna razlika teh korporacij v primerjavi z ameriškimi in britanskimi je v nacionalnosti proizvajalca, kar predstavlja odločilno dimenzijo razvoja azijskih TNCjev.

Značilnosti

Veliko svetovno znanih TNC-ij se vidno ali nevidno ukvarja s črpanjem nafte (npr: Shell, BP, Exxon Mobil, Total in Chevron). Le-te so najbolj znane in očitne. Te organizacije tudi investirajo v nove razvoje energijskih sektorjev. Na drugo mesto, s katerimi se TNC ukvarjajo, uvrščamo; bančništvo, zavarovalnice in številne informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT). Vedno operirajo z več, kot eno, ponavadi z več državami (so decentralizirane). Glavni vzrok za decentralizacijo je protekcija novih trgov in prepreka konkurentom, da bi zasedli njihova mesta na trgu. TNC simbolizirajo demonstracijo svobode, četudi je ta svoboda včasih individualna, potrošništvo vodi in je včasih destruktivno s strani priložnosti drugih ljudi.

Opredelitev

Po opisanih izvorih in značilnostih TNC smo prišli do bolj formalnih, šestkratnih definicij.

Torej TNCji izvajajo:

- kontrolo ekonomskih aktivnosti v dveh ali več državah
- maksimizirajo primerjalne prednosti med državami, profit, plačan odnos, dobri tržni pogoji, politični in fiskalni režim
- geografsko fleksibilnost, izmenjavo dobrin in operiranje med različnimi lokacijami
- operirajo z finančnimi, surovinskimi in operacionalnimi tokovi med različnimi segmenti TNC
- širijo individualizem in potrošništvo v vse kotičke sveta
- oz. uživajo signifikantno ekonomsko in socialno (tako pozitivno kot negativno) moč na globalni ravni

TNC kot agenti globalizacije in internacionalizacije

Prvi vidik izhaja na poudarjanju globalizacijskih razsežnosti (po Dickensu), drugi pa je precej bolj skeptičen (razvit po Hirstu in Thompsonu) in izhaja iz dolgoročnega ustvarjanja mednarodne (a ne globalne) ekonomije.

TNC kot agenti globalizacije:

Dickens trdi:

- TNC je samostojno najbolj pomembna sila ustvarjanja globalnih menjav
- TNCji so indikatorji povečanja mednarodnih ekonomskih aktivnosti in en večjih povezovalcev ki orisujejo svetovno gospodarstvo in povezujejo nacionalne ekonomije
- končano je obdobje konkurenčnosti in separatizma nacionalnih gospodarstev

Odločitve TNC dominirajo svetovno gospodarski sistem, kar se vidi v pretoku surovin, polproizvodov in proizvodov kot tudi kadrov in znanja.

TNC kot mednarodni vendar ne globalni agenti

Thompson in Hirst :

- TNCji niso največja grožnja nacionalnim državam (na podlagi raziskave)

- hotela sta dognati razsežnosti in zakoreninjenost delovanja TNCjev v nacionalnih ekonomijah v smislu domačega in gostiteljskega gospodarstva
- zaključila, da kar najbolj izstopa iz aktivnost TNCjev je, da obsežnost TNCjev leži na njihovi domači bazi kot središču njihove gospodarske aktivnosti kljub špekulacijam o globalizaciji; od tu izhaja teza da gre za mednarodno svetovno trgovino in ne globalizirano gospodarstvo
- poudarek tudi političnih omejitvah mobilnosti kapitala glede na kulturne in tržne razmere posamezne države

Ocena:

Thompson - Hirstova analiza ima dva problema:

- narava in empirična (interpretativna) dokazljivost ter neprimerne teoretične obravnave
- k prvemu: izhajala iz preteklih gospodarskih tendenc in podatkov ter izhajala iz paradigme mednarodne ekonomije; k drugemu: ekonomijo je treba obravnavati tudi v kulturnem, simboličnem aspektu in nacionalni bazi znanja, ki je bolj odvisna od lokacije kot prva; politična oblast v državi je po teh avtorjih bolj ali manj nemočna v delovanju globalnih ekonomskih sil.
- Dunningov pristop ažurnejši in bolj globalen

TNC in nacionalne države

glej tabelo na str.180-181

IZVOZ ŽIVLJENSKIH STILOV: primer tobaka

Širitev določenih zahodnih življenjskih stilov preko določenih TNC-ij, je privedlo do zaskrbljujočih zdravstvenih težav. Osredotočili se bomo na primer tobačne industrije.

Med leti 1900 in 1975 je poraba tobaka hitro naraščala v zahodnejših državah. Kajenje se je začelo širiti in so ga že enačiti z urbanizmom in modernostjo. Kajenje med prijatelji na delu je bil izraz sprejetja človeka v določeno družbo. Leta 1970 pa je seveda prišlo do dokazov, da kajenje močno škoduje zdravju (povišan krvni tlak, rak na pljučih, mašenje žil itd.). Postopoma so vlade zahodnih držav začele uveljavljati določene omejitve in porabe tobaka na javnih mestih, prepovedali so reklamiranje tobačnih izdelkov, čeprav so pustili da ta podjetja še vedno sponzorirajo razne športne prireditve, pop koncerte in še ostale velike prireditve.

Medtem pa so se začela pojavljati trdna prepričanja in mnenja proti kajenju. Zaradi nasprotnikov kajenja, so se morala tobačna podjetja spoprijeti s padajočo prodajo cigaret in ukrepati. Obrnili so se na delavski razred na Jugu in na ogromen Azijski trg. Posledice teh sprememb so bile očitne. Samo še 14 % kadilcev je bilo iz Severne Amerike ali iz Zahodne Evrope, med tem pa kar 55% iz Azije, 12% iz Afrike/Srednji Vzhod ter 9% iz Južne Amerike.

V službi TNC

Po definiciji TNC-je delujejo v več državah in posledično imajo zaposlene tudi v več državah. Najlepši primer za to dokazat je firma Nestle, ki ima kar 96% od vseh 253 000 zaposlenih, izven meja Švice. V primerjavi z General Motors, pa ta organizacija zaposluje ljudi znotraj Združenih Držav kot v kaki drugi posamezni državi. Seveda pa se o zaposlenosti ljudi v TNC-jih lahko razpravlja. Poznamo posredne in neposredne delavce. Posredne lahko označimo npr. razne kmete (poljedelce, živinorejce) ki sodelujejo z zaposlenimi it določenega podjetja. Torej mešanica vsega tega privede delavcev v izvozno-procesnih področjih ter rejcev in kmetov, kateri zalagajo veleblagovnice. Da pa ta povezava lahko deluje in da se lahko mali proizvajalci vklopijo v GNC, morajo na drugi strani obstajati še potrošniki in njihove potrebe. Le-ti s svojimi potrebami omogočajo delovanje preskrbovalnih poti, saj s svojim nakupom financirajo razvoj delavcev in povečujejo konkurenčnost (nižje cene) na trgu.

Delati v izvozno-procesnih področjih (export processing zones (EPZ))

Torej TNC-je si želijo da bi delovali v več državah, vsaki državi pa je interesu obdržati TNC na svojem ozemlju, saj le- te zagotavljajo boljši standard in veliko število delovnih mest. Da se TNC ne bi selile v cenejše države, jih države zadržijo z ugodnostmi, kot so: prost o carinjenje, tax free, poceni delavna sila.

Med leti 1970 in 1980 je bila velika večina te delavske sile mlade ženske, saj imajo veliko ročnih spretnosti za npr. sestavljanje mikro čipov, itd..

Večina TNC-ij ki delujejo v EPZ se ukvarja z oblačili, obutvami, igračkami ali kakšnimi računalniškimi opremami. Vsi tej izdelki so v večini izdelani v državah z nižjim življenjskim standardom, in so namenjene izvozu.

Eden izmed največjih EPZ, *Maquiladoras*, se nahaja v Mehiki blizu ameriške meje. Na začetku je bil najprej ustvarjen zaradi novih delovnih mest, saj so ZDA mislile, da se bojo migracije iz Mehike zmanjšale. Vendar najprej niso dosegli želenega učinka, saj so se na dela prijavljale večinoma ženske. Prišlo pa je do tega, da so se začeli prijavljati za delo ljudje iz ostalih področij iz Mehike. Leta 1994/5 se je število zaposlenih povečalo na 743,000, medtem ko je vrednost izvoza znašala 33,000 milijon ameriških \$. Avgusta 2005 je 45% vseh izvozov predstavljal izvoz *Maquiladoras-a*.

GSC: vloga supermarketov

Med največje TNCje sodijo tudi supermarketi. Vloga supermarketov v kontekstu GSC je omogočanje neposrednega konkuriranja majhnih proizvajalcev (najpogosteje hrane in ostalih izdelkov široke potrošnje) in hkrati zagotavljanja preskrbe potrošnikov. V nacionalnem makroekonomskem smislu predstavljajo temeljno gospodarsko panogo (npr. Burkina Faso in Zambija); obe državi sta nekdanji koloniji VB in Francije ter sta z njimi še vedno zelo povezani v pridelavi agronomskih kultur, ki jih sicer Evropa ne zmora proizvajati.

Transnacionalne korporacije: moč brez odgovornosti

Neodgovorno izvrševanje moči je glavni razlog za kritike, ki se na transnacionalne korporacije nanašajo s strani družbe. Ko govorimo o državi naj bi izvrševanje njene moči nadzorovali zakoni, redne volitve, sposobnost ljudi za organiziranje, demonstracije in zagovarjanje svojih interesov; medtem ko pri transnacionalnih korporacijah ne moremo govoriti o takih mehanizmi nadzora in omejevanja moči.

Skupina "soga shosha" (= Mitsubishi corp., Mitsui & Co., ...) in podobna podjetja so večinoma v zasebni lasti dinastij; pri ostalih TNC naj bi nadzor izvajali lastniki delnic, vendar pa so le-te dostikrat v večjih količinah kupljene za pokojninske sklade, zavarovalnice, itn., le-te pa poleg profita bolj podrobno sam način poslovanja podjetja niti ne zanima.

UNRISD (UN Research Institute for Social Development) trdi, da se je svoboda transnacionalnih korporacij v začetku 90h prejšnjega stoletja precej povečala, v veliki meri grede zasluge radodarnim režimom GATT (General Agreement on Tariffs and Trade); TNC so dobile privilegije uveljavljanja mednarodnih patentov, tovarniških zaščitnih znakov, avtorskih pravic, itn., medtem ko lokalne oblasti niso mogle postavljati zahtev po ustreznem usposabljanju delovne sile ali zahtev glede investicij usmerjenih na notranji trg. UNRISD torej zagovarja, da bi TNC morale imeti določeno družbeno odgovornost – do okolja, do lokalnih skupnosti in do delovne sile.

Avtorja navajata tudi nekaj primerov neodgovornosti:

- 1989: tanker Exxon Valdez nasede na grebenu blizu obale na Aljaski, v morje se izlije cca. 42.000.000 litrov nafte.
- Shell je v Nigeriji brezbržno izkoriščal črpanje nafte v prid profitu, kljub onesnaževanju ribolovnih predelov in vasic.
- 1984: V Bhopalu v Indiji je zaradi slabega skladiščenja odpadkov iz tovarne v lasti ameriškega podjetja prišlo do uhajanja metil-izocianata. Zaradi zastrupitve s plinom je takoj po izpustu umrlo najmanj 1750 ljudi, kasneje pa še 2500 ljudi. Od takrat je za posledicami smrtonosnega plina umrlo še 20.000 ljudi, zaradi kroničnih bolezni, ki so posledica nesreče, pa trpi okoli 100.000 ljudi. Indijske oblasti so brez posveta z žrtvami leta 1989 dosegle dogovor z Uninom Carbideom za plačilo odškodnine v višini 470 milijonov dolarjev. Povrh vsega pa tudi 20 let po nesreči denar še ni v celoti izplačan. Večina preživelih je doslej prejela le po 500 evrov, z obljubo, da jim bodo celoten znesek izplačali še enkrat v prihodnosti. (vir: Delo)

Transnacionalne korporacije: ljudje udarijo nazaj

Ljudje, ki izhajajo iz različnih ozadij so pokazali, da so sposobni nastopiti proti nedogovornemu ravnanju transnacionalnih korporacij.

Avtorja za primer navajata protest, ki se je razširil po Evropi, ko je Shell želel porušiti naftno platformo sredi morja, kar bi po mnenju opozicije privedlo do množičnega onesnaženja. Poudarjata tudi, da Shellu ni nasprotovala britanska ali katerakoli druga vlada; Shellu so nasprotovale mednarodne nedržavne organizacije, kot je npr. Greenpeace. Prav tako navajata, da Shellu pri svojem poslovanju v Ogonilandu Nigerijske oblasti niso nasprotovale, pač pa so

bile sokrive za neodgovornost le-tega; Shellu je nasprotovala manjša skupina protestnikov, katero so podpirale organizacije kot so Greenpeace, Amnesty International, itn.

Medtem ko bi lahko rekli, da je bil ta protest pričakovan, saj so bili v ozadju politično aktivni in izobraženi posamezniki, pa avtorja navajata še dva primera malo drugačne narave.

V vasici z imenom Plachimada v Indiji je lokalna skupnost v končni fazi dosegla zaprtje tovarne steklenic Coca-Cole, ker je le-ta povzročala izsuševanje vaških vodnjakov. Coca-Cola je prebivalce skušala podkupiti z distribucijo odpadnih svovi kot "zastonj gnojilo", vendar pa jih je to kmalu ugriznilo nazaj, saj se je izkazalo, da snov kot gnojilo nima posebnega učinka, za povrh pa je bila še onesnažena s kadmijem.

V Mehiki je Coca-Cola grozila lastnici trgovinice z odvzemom promocijskih hladilnikov, platnene strehe in drugih daril, če ne preneha prodajati Big Cole (lokalni konkurent). Kljub temu, da Coca-Cola obvladuje 70% lokalnega trga s pijačami, ji to ni bilo dovolj. Lastnica trgovinice se je odločila, da se podjetju postavi po robu, čeprav so jo vsi imeli za noro in se pritožila na komisijo za preprečevanje monopola. Na koncu je bilo pritožbi ugojeno in Coca-Cola je bila kaznovana z drobižem - \$13.000.000.